

BAiD

Balıkesir İlahiyat Dergisi - Balıkesir Theology Journal

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09.08.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09.11.2021

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL BİLİŞSEL ÖĞRENME KURAMINDAN HAREKETLE DEĞERLER EĞİTİMİNDE TASAVVUFİ UNSURLAR

Emine Elif Çakmak İğalçı*

Öz

Erken çocukluk döneminde verilen değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler, yaklaşımlar ve bunları uygularken kullanılan materyal çeşitliliği çocuklara etkin olarak verilmekte fakat uygulama alanında öğrenilen bu kavram ve yargılar gerçek hayata etkin olarak aktarılamamaktadır. Öğretmekten kazandırmaya geçişte çocuklar üzerinde etkin olabilmek için uygun rol modelliğine ve bu değerleri kazanmış ve uygulayan bireylerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Albert Bandura'nın geliştirdiği sosyal bilişsel öğrenme kuramının ilke ve süreçlerinden faydalanılarak tasavvufi kavramları içselleştirmiş bireyler tarafından bu kuramın etkin bir şekilde uygulanması çocukların içsel dönüşümüne sebep olacağı için bireyden topluma sosyal bir değişimi sağlayacaktır. Değerler soyut bir kavram olarak somutlaştırma ihtiyacı istediğinden bu değerleri özümsemiş ve hayatında görülen bireylerin rehberliği erken çocukluk eğitiminde hem daha etkin olacak hem de tasavvufi kavramların çocuklara hitap edecek şekilde aktarılmasını sağlayacaktır. Tasavvufi unsur olarak ele aldığımız manevî yaşantı ve değerlerin aktarımı gözlem yoluyla öğrenme kuramının teknikleriyle daha etkin bir şekilde öğrenen bu dönem çocuklarına değerlerin kazandırılmasını kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Erken çocukluk dönemi, sosyal bilişsel öğrenme kuramı, değerler eğitimi, manevî eğitim..

THE SUFİ FACTOR IN VALUES EDUCATION THROUGH SOCIAL COGNITIVE LEARNING THEORY IN EARLY CHILDHOOD PERIOD

Abstract

Effective methods, techniques and approaches are used to teach universal values in early childhood period and by doing these items, variety of materials are given to children effectively. But these concepts and values learned can't be transferred to real life actively. In order to be effective on children in the transition from teaching to acquisition, there is a need for appropriate role modeling and the existence of individuals who have acquired and applied these values. The principles and processes of the social cognitive learning theory developed by Albert Bandura will provide a social change from individual to society as it will cause the internal transformation of children because the effective implementation of this theory by individuals who have internalized Sufi concepts will be useful early childhood children's value education. Since

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi İslamî İlimler Fakültesi, Tasavvuf Bilim Dalı.

e-mail: elifigalci@kayseri.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4988-0857>.

Atf/Citation: Çakmak İğalçı, Emine Elif. "Erken Çocukluk Döneminde Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramından Hareketle Değerler Eğitiminde Tasavvufî Unsurlar". *BAİD* 14 (Aralık 2021), 61-90.

universal values want the need to concretize as an abstract concept, the guidance of individuals who have absorbed these values and seen in their lives will be both effective in early childhood education and will ensure that mystical concepts are conveyed to children. The transfer of both life and values as a sufi element will facilitate the acquisition of universal values to children in this period, who learn more effectively in education through observation..

Keywords: Sufism, Early childhood period, social cognitive learning theory, values education, spiritual aducation.

Giriş

Genel manada okul öncesi dönem olarak ifade edilen erken çocukluk dönemi günümüzde de ağırlıklı kullanılmaya başlayan, içerisinde kritik dönemleri (belli davranışların belli zaman diliminde kazanılması gereken dönem) barındıran gelişim dönemlerinin en önemli periyodudur. Erken çocukluk dönemdeki öğrenmeler hızlı olduğu kadar gelecek yaşantıyı da etkilediğinden bireylere verilen akademik ve manevî her türlü eğitimin faydası yadsınamaz. Eğitim unsurunun öğretim ile hayat bulduğu örgün ve yaygın eğitim kurumlarında uygulanan ve benimsenen çok çeşitli öğrenme yaklaşım ve kuramları bulunmaktadır. Albert Bandura'nın geliştirdiği "sosyal öğrenme kuramı" da bu kuramlardan bir tanesidir. Davranışların öğrenilmesi, soyut olan kavramların somutlaştırılarak bireylere kazandırılması sosyal öğrenme kuramı ile daha etkin ve faydalı olabilmektedir.¹ Erken çocukluk döneminde kişiliğin %80 oranında geliştiğini gösteren araştırmalar² bu dönemde verilecek olan dinî, ahlakî, manevî her türlü değer ve yargının kazandırılması açısından da önem arz etmektedir. Sosyal öğrenme kuramının ilke ve süreçlerinden faydalanarak tasavvufî unsurların manevî bir atmosferde, somut bir örnek teşkil eden rol model tarafından değer ve kavramların öğretilmesi bu dönemin kazanımlarını zenginleştirecektir. Çocukların daha çok duyularına hitap ederek, etki alanını genişletmek, yaşantısal alana etki ettiğini görmek ve göstermek etkin bir eğitim ve öğretim modeli oluşturacaktır. Bu durum çocukluktan yetişkinliğe bir insan ve toplum inşası yönünde oldukça ciddi adımlar atılmasını sağlayacaktır.

Erken çocukluk döneminin eğitim ve yaşantı yönünden zenginliği kadar rol modellik yapan bireylerin niteliği, donanımı, etki alanı, iletişim şekli, statüsü ve de kurmuş olduğu ilişkilerin bütünü de bu sürecin yapı taşlarındandır. Sosyal öğrenme kuramının ilkelerinden olan karşılıklı etkileşim ve dolaylı öğrenme³ değerlerin kazandırılmasında birey, çevre, davranış üçlüsünün etki alanını göstermektedir. Dolaylı öğrenme ile modeli gözlemleyerek öğrenen, taklitten ziyade bilişsel süreci de devreye katan bu kuram ile soyut kavramların

¹ Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), 161.

² Osman Özdemir vd., "Kişilik Gelişimi", *Psikiyatri'de Güncel Yaklaşımlar* 4/4 (2012), 566-589.

³ Melek Kalkan, *Sosyal Öğrenme Kuramı*, nşr. Yaşar Özbay, Serdar Özkan (Ankara: Pegem Akademi, 2008), 289.

davranışlarda görüldüğünde somutlaştırılarak bireye kazandırıldığı görülmektedir. Özellikle psikomotor edinimler ve davranışların somutlaştırılmasını içeren kurama göre dikkat, hatırdaki tutma, davranışı meydana getirme ve güdülenme gibi süreçlerle bilişsel alana da eğilerek öğrenmenin hayata yansması sağlanmaktadır. Değerler faktörünün ele alınması, bireye aktarılması da kullanılan eğitimsel yöntem ve tekniklerle, zengin okul öncesi materyallerle⁴ (öyküler, hafıza kartları, kostümler, değerler serileri, kutu oyunları gibi) erken çocukluk dönemi eğitim programlarında ele alınmakta fakat uygulama ve hayata yansıtma yönünde sıkıntılar yaşanmaktadır. Sadece aktarım ve öğretim yönüyle sınırlı kalabilen bu tarz eğitimlerin öze hitap ederek verilmesi erken dönemden ileriki yaşlara doğru etkisini genişletecektir. Bunun için tasavvuf eğitiminde yetişkinlere kazandırılan değerlerin uygun rol model statüsünde bulunarak erken çocukluk dönemindeki çocukların değerler eğitiminde rol alması, nesil yetiştirme, ahlakî donanımlı bireyler olma konusunda sosyal öğrenme kuramından faydalanmaları hem eğitimin uygulanabilirliğini artıracak hem de sosyal yapının kademeleri arasında geçiş ve iletişimi hızlandıracaktır. Bu makalemizde erken çocukluk döneminde değerlerin tasavvufî donanımlı bireyler tarafından sosyal öğrenme kuramının ilkelerine, süreçlerine ve kazandırdığı niteliklere bakılarak verilmesi ele alınacak; içsel bir dönüşüm sağlarken verilecek olan manevî eğitimi de uygulanabilir boyuta taşıyacağını gösterecektir. En önemlisi de hayat nizamı, toplum inşası için dinî ve ahlakî değerlerin kazandırılmasının küçük yaşlardan başlayarak daha yoğun bir etki alanına sahip olduğu aktarılacaktır.

1. Erken Çocukluk Dönemi ve Sosyal Öğrenme Kuramı

Erken çocukluk dönemi genel itibariyle Türkiye’de okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0-72 aylık çocukların yaş aralığını kapsayan ve son dönemde yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Çocuğun doğumundan ilköğretim dönemine kadar olan süreçte 0-6 yaş aralığını kapsayan erken çocukluk dönemi gelişimsel alanlarda kritik dönem olarak adlandırılabilir. Günümüze kadar yapılan bilimsel çalışmalar erken çocukluk döneminde verilen eğitimin onların kişisel gelişimlerini ne kadar etkilediğini ve ne derecede etkin olduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Bu dönem kritik dönemler açısından oldukça yoğun bir süreç olmakla birlikte, davranışsal, bilişsel ve duyuşsal açıdan dokunumlar gelecek yaşantıyı şekillendirici düzeyde olmaktadır.

Erken çocukluk dönemi insan yaşamının temelini oluşturan, diğer dönemlere etkili basamak görevi yapan, erken yaşları (0-6 yaş) içine alan bir dönemdir. Bu

⁴ Muhammet Yılmaz, *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri* (İstanbul: Dem, 2018), 19.

⁵ Yahya Akyüz, “Anaokullarının Türkiye’de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi”, *Milli Eğitim Dergisi* (1996), 132.

yaşlarda oluşturulacak temel, çocuğun tüm hayatı boyunca etkili olacak, sunulan çeşitli yaşantı ve deneyimler bireyin gelecek yaşantısını şekillendirecektir. Araştırmalar göstermektedir ki erken yaş döneminde sunulan deneyimler, oluşturulan çevreler beyin gelişiminde oldukça yoğun bir etkiye sahiptir. Bunun için erken çocukluk eğitimi çocuğun gelişimini uyaran zenginliği ve uygun çevre koşulları ile olumlu yönde etkileyebilmekte⁶, ayrıca çocuğun yaşaması, büyümesi, bakılması, gelişmesi, öğrenmesi, anlaması, anlamlandırması ile ilgili olarak yapılacak olan tüm etkinlikleri ve yaşantıları kapsamaktadır.⁷

Erken çocukluk dönemi kapsadığı yaş aralığı itibariyle çeşitli duylara hitap edilmesi gereken, modelden öğrenmenin etkin olduğu, bilişsel süreçlerin hızla geliştiği bir dönem olmakla birlikte verilen her türlü destek ve eğitime olumlu gelişimsel ve eğitimsel dönütlerin alındığı aksi takdirde de olumsuz her türlü eksiklik, davranış ya da modellikte de o derece negatif etkileşimin olduğu bir periyottur. Bu periyotta ilk öğrenme taklitten başlayarak, bilinçli gözleme ve hayata geçirmeye, bilişsel süreçlerde anlama, yorumlama, anlamlandırma ve yordama yetenekleriyle edinim ve kazanım sağlamaya yönelmektedir.

Erken çocukluk dönemi dediğimiz dönem bilinçsizce gerçekleşen reflekslerden bilinçli hareketlere geçişin sağlandığı, dikkat, hatırd tutma, güdülenme ve davranışa dönüştürme unsurlarının çok yoğun şekilde gerçekleştiği, sosyal öğrenme kuramının öğrenme üzerinde yoğun bir etkisinin olabileceği hem bilişsel hem de davranışsal içerikli öğrenme kuramlarındandır.⁸ Bilinçsizce taklit etmenin ötesinde bir gözlemlerle öğrenme üzerinde duran kuramda “model” çok önemli bir pozisyonundadır. Erken çocukluk dönemindeki çocuk gözlemci olarak özdeşim kurmak istediği kişiyle bağ kurarak, davranışlarını kendi davranışları haline getirerek ve bunu zihninde anlamlandırarak bilinçli bir öğrenme gerçekleştirebilir.

Erken çocukluk döneminde kullanılan öğrenme yaklaşımlarından olan sosyal öğrenme kuramı etkin bir psikolog olan Albert Bandura tarafından geliştirilmiştir. Taklit yoluyla öğrenmeye farklı bir boyut getirerek gözlem yoluyla öğrenme kavramını ileri sürmüş, davranışçı yaklaşıma bilişsel boyut katarak iki yaklaşım arasında bir köprü oluşturmuştur.⁹ Öğrenmeye getirdiği

⁶ Gülçin Güven, Kadriye Efe Azkeskin, *Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim* (Ankara: Pegem Akademi, 2010), 2.

⁷ Ozan Ural, Oya Ramazan, “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü”, *Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, ed. Servet Özdemir vd. (Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2007), 57.

⁸ Albert Bandura, *Social Learning Theory* (New Jersey: Prentice Hall, 1977), 35.

⁹ Albert Bandura, “Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective”, *Annual Review of Psychology* (2001), 1-26.

yaklaşım sosyal davranışçılık olarak ifade edilirken kendisi zaman içerisinde kuramını geliştirerek sosyal bilişsel kuram¹⁰ olarak güncellemiştir.

Literatürde; “Bandura’nın sosyal öğrenme kuramı klasik ve edimsel şartlanmayı iki temel öğrenme türü olarak kabul eder. Bu kuramda Bandura gözlem yoluyla veya modelleme yoluyla öğrenme adını verdiği özel bir ayırt etme öğrenmesi üzerinde durur. Birey herhangi bir duruma tepki vermeyi, uygun davranışı yapmayı, başkalarını gözlemleyerek öğrenir ve bu şekilde kişiliği şekillenir.”¹¹

Bandura’ya göre insan başka insanların doğasını gözlemleyerek öğrenme gerçekleştirir çünkü insan öğrenmesinin doğası sosyaldir ve sosyallik arayarak gözleme yoluyla öğrenme sağlar. Çocuklar en hızlı diğer insanları izleyip onları taklit ederek öğrenirler.¹² Çocukların taklitle öğrenmesinden yola çıkılarak gözlemin bilişsel ve duyuşsal yönlerini de ele alan Bandura, erken çocukluk döneminin özellikle özdeşim kurarak sosyallik içerisinde öğrenmenin daha etkin bir şekilde gerçekleştiğini vurgulamaktadır.¹³

Gözlem yoluyla öğrenilen bilgi, davranışların sadece taklidinden ibaret değildir, çevredeki olayların bilişsel süreçlerden ve süzgeçlerden geçirilmesiyle kazanılan bir bilgidir. Sosyal öğrenme kuramının bir diğer etkin özelliği ise gözlenen davranışın anında görülmemesi olayıdır. Ona göre davranış öğrenilebilir ama hemen gösterilmeyebilir. Kazanılan bu davranış ileriki süreçlerde ya da sonraki yıllarda bireyin yaşantısında görülebilir. Örneğin, beş yaşlarında bir çocuk arkadaşından gözlemleyerek öğrendiği doğru söylememe davranışını günler sonrasında annesinin sorduğu bir soruya yanlış cevap vererek gösterebilir.¹⁴ Öğrenme olgusu sadece davranışçı kurama göre ele alınmamaktadır, bilişsel süreçlerde gözlem yoluyla öğrenme de çok etkili bir süreçtir. Bunun için öğrenme her zaman pekiştirece bağlı olarak gerçekleşmez, insan davranışı zihinsel işlemlerin sonucunda oluşur.¹⁵

Sosyal öğrenme kuramının önemle üzerinde durduğu bir diğer kavram da öğrenmedir. Öğrenmeyi güdülenme bağlamında açıklamaya çalışan kuram davranışçı öğrenme kuramının ilkelerini kabul etmektedir. Bununla birlikte öğrenmede davranış üzerindeki izlerin, düşünceye yönelik eylem ve eyleme

¹⁰ Bandura, *Social Learning Theory*, 38.

¹¹ Harry Morgan, *Early Childhood Education: History, Theory and Practice* (United Kingdom: Rowman and Littlefield Education, 2011), 320.

¹² Laura E. Berk, *Child Development* (Boston: Pearson, 2006), 72.

¹³ Mustafa Bayrakçı, “Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (2007), 198-210.

¹⁴ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), 103.

¹⁵ Zeynep Erdiller, “Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar”, *Erken Çocukluk Eğitimi*, ed. Halil İbrahim Diken (Ankara: Pegem Akademi, 2010), 55-93.

yönelik düşüncelerin içsel zihinsel süreçler üzerindeki etkisine de odaklanmaktadır.¹⁶

Bandura kuramında insanların görülenden çok daha fazlasını yapılabileceklerini ileri sürmektedir. O, insanın gerçekleştirdiği öğrenmelerin sadece bir kısmının taklit ya da modelleme yoluyla kazanıldığını ileri sürer. Gözlemin taklit kadar basit bir kavram olmadığını bunun yanı sıra gözlemin bireyi bilgilendirme işleminin bulunduğunu söyleyen Bandura, bu süreçteki devinışsel ve sosyal davranışların yanı sıra duyuşsal davranışların da gözlemlenerek öğrenilebileceği üzerinde durur. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için özdeşim kurulacak ya da taklit edilecek bir modele ihtiyaç bulunmaktadır çünkü birey çevresindeki insanları gözleyerek öğrenir. Öğrenme, davranış değişikliğine neden olan ya da olmayan içsel bir süreçtir.¹⁷ Modelleme yoluyla geçilen bu içsel süreç bilinçsizce tekrarın çok daha ötesinde değer ve davranışların birey tarafından kendince anlamlı hale getirilerek benimsenmesini ve hayata aktarılmasını sağlamaktadır. Anlamlı hale getirilme süreci de bireyde özdeşim kurduğu kişi tarafından onaylanması, etkin paylaşımlar, bilişsel süreçler ve gözlemden ibarettir.

Her kuramın uygulanma durumlarının objektif olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi için ilkeleri bulunmaktadır. Kuramların temelini oluşturan bu temel ilkelere göre süreç daha iyi anlaşılacaktır. Sosyal öğrenme kuramının da öğrenmenin ne şekilde gerçekleştiğini açıklayan kendine has temel ilkeleri bulunmaktadır. Sosyal öğrenme kuramının dayandığı ilkeler insan öğrenmelerinin dayanak noktası ve öğrenme süreçlerinin açıklayıcı durumundadır. Bu önemli süreçler şu şekilde ele alınmaktadır:

Karşılıklı belirleyicilik: Bu ilkede Bandura etkileşim kavramı üzerinde durarak çevre, birey, davranış üçlüsünün bireyin davranışı öğrenirken ne tür bir belirleyicilik faktörü olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bandura, çocuğun kendi gelişiminde aldığı aktif rolü vurgulamış ve gelişimi çocuklarla onların sosyal çevresi arasında gerçekleşen karşılıklı belirlemecilik (reciprocal determinism) olarak tarif etmiştir.¹⁸ Bireyler kendi oluşturdukları ya da başkaları tarafından oluşturulan çevreden etkilenmektedirler. Çevreden etkileşimin karşılıklı olması bireyde bilişsel, davranışsal ve duyuşsal olarak bir değişim ve gelişime neden olur. İnsan öğrenmesini açıklarken bireyleri sadece çevreden etkilenen, çevre güdümlü öğrenmeyi gerçekleştiren bireyler olarak görmemek gerekir çünkü bireyler sadece çevrenin etkilediği güçsüz bireyler değildir. Aynı zamanda davranışsal ve düşünsel olarak her istediğini yapan bağımsız kişiler de

¹⁶ Mehmet Gültekin, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", *Öğrenme, Öğretme, Kuram ve Yaklaşımları*, ed. Behçet Oral (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 104.

¹⁷ Gültekin, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", 107.

¹⁸ Berk, *Child Development*, 73.

değillerdir. Öğrenmeyi dışsal ve içsel süreçlerle, davranışsal ve bilişsel olgularla anlamlandırmaya çalışan bireyler, kontrollü ve kısmen bağımsız, davranışlarıyla geleceği etkileyen ve değiştiren bir yapıya sahiptir.¹⁹

Öğrenmede etkin olan istendik davranış oluşturma sürecinde önemli unsurlar bireysel faktörler, içerisinde bulunan ortam, davranışın gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Sosyal öğrenme kuramı da bu unsurları önemsemekte, bireysel olarak ele alınan faktör, davranış ve çevre unsurları karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Buna göre sosyal öğrenme kuramında bu etkileşimlerin bireyin sonraki davranışını belirlediği düşüncesi hakimdir. Çevre davranışı, davranış çevreyi, bireysel özellikler çevreyi, çevre de bireysel özellikleri değiştirme potansiyeline sahiptir. Çevre, davranış ve bireysel özellikler bireyin gelecek davranışlarını belirlemektedir.²⁰ Öğrenmenin etkin olarak gerçekleşebilmesi için kişisel beceriler, davranışsal beceriler ve çevresel belirleyiciler hep bir etkileşim içindedirler. Tüm bu etkileşime sosyal öğrenme kuramı “karşılıklı belirleyicilik” adını vermektedir.

Sembolleştirme: Bandura insanların bilişsel temsilciler yoluyla dünyayı sembolik olarak gördüklerini savunmaktadır. Geçmiş ve geleceğin sembolü ya da bilişsel temsilcisi olan düşünceler sonraki davranışı etkileyen ya da onlara neden olan materyallerdir.²¹ Bilişsel temsilciler Piaget’in bilişsel sürecini oluşturan şema, adaptasyon ve dengeleme gibi temel kavramlarla açıklanacağı gibi, kendi başına ele alınacak bir ilke olarak da düşünülebilir.

İnsanlar deneyimlerini içsel ya da bilişsel kodlara dönüştürmek için semboller oluştururlar ve gelecekte kullanırlar. Sembolleştirme çevreyi tanıma ve yönetmede güçlü bir araçtır çünkü semboller düşünmeye aracılık eder.²² Hayatı sembolleştirerek anlamayı kolaylaştıran bu temel ilke bilişsel sürecin etkililiğini ve modelden kaynaklanan öğrenmelerin hayata yansımaları göstermektedir.

Öngörü kapasitesi: Öğrenme sadece geçmiş ve o anı kapsamamaktadır, geleceği de etkileyen ve gelecek yaşantının oluşumunda ön bilgilerin ve deneyimlerin etkisinin olduğu zengin bir içeriğe sahiptir. Bu doğrultuda insanlar çevreleriyle etkileşim kurarken geçmişteki deneyimlerinden yararlanırlar ve bundan yola çıkarak geleceğe ilişkin öngöründe bulunurlar. Kişi sahip olduğu öngörü kapasitesi sayesinde davranışlarının olası sonuçlarını değerlendirebilir, istenilen sonuçlara ulaştıracak davranışları seçebilir ve zararlı

¹⁹ Gültekin, “Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı”, 111.

²⁰ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2015), 226.

²¹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 228.

²² Gültekin, “Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı”, 111.

eylemlerden kaçınılabilir. Bu özellik sayesinde kişi önceliklerini iyi belirleyebilir ve yaşamlarını düzenleyebilir.²³

Gelecek tasarısı sunan sosyal öğrenme kuramı bireye geleceğini planlayabilme, başkalarının kendisine nasıl davranacaklarını tahmin etme gibi olanaklar tanımaktadır.²⁴ Öngörü kapasitesi ile birey olayları anlama ve kavrama, onlardan çıkarım yapıp yorumlama yetisi kazanırken, hayatını ve geleceğini planlayabilmektedir. Bu ilke sadece anda öğrenme üzerinde durmayıp gelecek yaşantıyı da şekillendirdiği için bireyin kapasitesinin ne kadar geniş olduğunu göstermektedir.

Dolaylı öğrenme kapasitesi: İnsanlar ve özellikle çocukların öğrenmesi başkalarının davranışlarını ve onların sonuçlarını gözlemleyerek gerçekleşir. Öğrenme sürecinde kendi yaptıkları davranışlarına ek olarak gözlemledikleri insanların davranışlarından ve o davranışların sonuçlarını görerek öğrenmeyi gerçekleştirirler.²⁵ Kısaca modelden öğrenme dolaylı öğrenme tanımına girmektedir.

Sosyal öğrenmede bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, yetişkin ya da model aldığı kişiye kendini yabancı hissetmemesi, kültürel değerlere bağlı kalınarak ilişkilerin ve iletişimlerin güçlendirilmesi, planlı ve programlı çalışmaların olması, değer verildiğinin hissedilmesi, kişisel ihtiyaçlarının ve duygusal boşluklarının giderilmesi, destekleyici bir anlayışın olması son derece önemlidir.²⁶ Tüm bu unsurların etkin bir şekilde hayat bulabilmesi için modele ihtiyaç duyulmaktadır. Modelle öğrenmenin öğrenme sürecinde takip edilmesi gereken bazı aşamaları söz konusudur. Bunlar:

- Modellenecek davranışın belirlenmesi
- Model alınacak davranışın pekiştirilmesi
- Model alacak kişinin davranış için hazır olması
- Model alan kişinin davranışı zihninde kodlaması
- Model alan kişinin davranış için motive edilmesi
- Model alan kişinin davranışı aktif olarak uygulaması²⁷

Tüm bu aşamaları etkin olarak gerçekleştiren birey modelden gözlemleyerek öğrenme sürecini etkin olarak gerçekleştirebilmekte, modelin davranışlarının, o davranışlardan neler öğrendiklerini ve hayata nasıl aktardıklarını anlamak

²³ Gültekin, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", 112.

²⁴ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 228.

²⁵ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 229.

²⁶ Maurice J. Elians vd., *Promoting Social and Educational Guidelines for Educators* (USA: ASCD,1997), 75.

²⁷ Murat Demirbaş ve Rahmi Yağbasan, "Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 165-166.

mümkündür. Bandura'ya göre temelde gözlemci modelden beş şey öğrenmektedir:

1. Yeni bilişsel ve psikomotor becerileri, (Etkili okuma, masa tenisi oynama gibi)
2. Ön öğrenmelere yeni bilgilerin eklenmesini,
3. Yeni değerler ve inançlar kazanmayı,
4. Çevrenin ve eşyaların nasıl kullanılacağını,
5. Özellikle çocuklar ve yetişkinler duygularını açıklama biçimini modelden öğrenirler.²⁸

Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel öğrenmeleri kapsayan modelle öğrenmede modelin statüsü, konumu, popüleritesi ve birey üzerindeki etkisi önemli faktörlerdendir. Bu faktörlerin dereceleri arttıkça taklit edilme oranı artmakta, gözlenen davranışlarının sonucunun görülmesi de davranış üzerinde etkiyi şekillendirmektedir.

Öz düzenleme kapasitesi: Bu ilke bireyin kendine ait davranışlarının sorumluluklarını üstlenmesini ifade etmektedir çünkü insanlar kendi davranışlarını kontrol edebilme ve kendini biçimlendirebilme yetisine sahiptir. Kendi kurallarını koyabilen insan içsel faktörlerini dikkate alır.²⁹ Bireyin kendi yaşantısından kendisinin sorumlu olduğunu ve yaşantısını ne şekilde şekillendirip yöneteceği kendi düzenlemesine aittir. Birey kendi yaşamını kendi belirlediği ve seçtiği standartlara göre kendisi düzenleyebilir.³⁰ Davranışlarının ve hayatının sorumluluğunu bireye veren sosyal öğrenme kuramı kendine yetebilirlik, davranışlarını düzenleyebilme becerisi kazandırmaktadır.

Öz değerlendirme kapasitesi: İnsanlar kendi deneyimleri hakkında düşünme ve kendi davranışları üzerinde değerlendirme yapabilme yeteneğine sahiptir. İnsanlar öncelikle kendileriyle ilgili bir anlayış geliştirirler, bunu değerlendirip buna dayalı olarak davranış gösterirler. Bu özellikten dolayı bireyler herhangi bir işi başarıyla yerine getirmede ne kadar yeterli ve yetenekli olduklarına dair kendilerine ait görüş geliştirirler.³¹

İnsanlar kendileri hakkında düşünme, yargıda bulunma, kendilerini yansıtmaya gibi kapasitelere sahip olduğu için kendileri ile ilgili fikirler oluştururlar, bunları kaydederler ve sonuç üretirler. Bu sonuçlara göre kendi fikirlerinin yeterliği hakkında yargıda bulunurlar.³² Kişinin kendi potansiyelini görmesini sağlayan öz değerlendirme kapasitesi, bireyin öz yeterlik düzeyini belirler. Davranışlarının sonuçları, değerlendirmeleri ve yargılarına göre yeterlik

²⁸ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 230.

²⁹ Gültekin, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", 112.

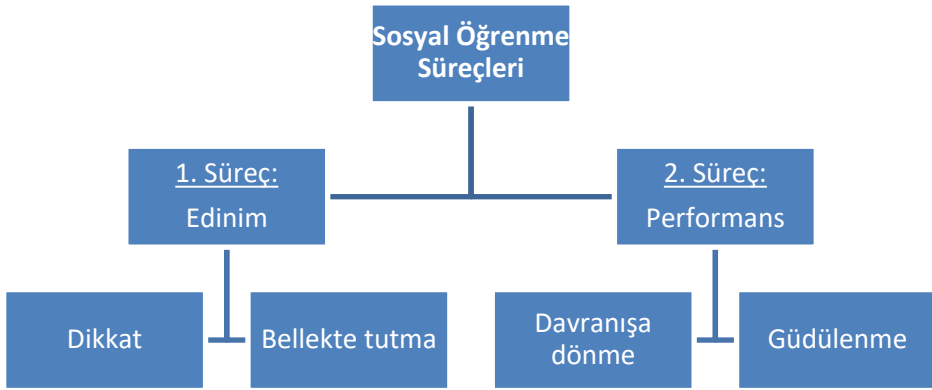
³⁰ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 229.

³¹ Gültekin, "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", 112.

³² Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 229.

düzeyini belirleyen birey kapasitesinin farkında olacaktır. Bandura öz yeterlik kavramını bireyin belirli bir etkinliği başarabilme yeterliğine ilişkin kendisini algılayış biçimi olarak tanımlamaktadır.³³

Sosyal öğrenme kuramının gerçekleşmesi belirli süreçlerin gerçekleşmesi ve devam etmesi ile mümkündür. Bu kuramın süreçleri dikkat, bellekte tutma, davranışı meydana getirme ve güdülenme kavramlarıdır. Birey dikkat sürecinde gözlediği davranışa odaklanmakta, bellekte tutma aşamasında gözlediği davranışı bilişsel olarak algılayıp kodlamakta, davranışı meydana getirme sürecinde odaklandığı davranışı hayata geçirmeye başlamaktadır. Güdülenme ise öğrenmeye motive olmak ve dolaylı öğrenme aşamasında olumlu sonuçlanan davranışın tekrarı, olumsuz davranışın ise pekiştirilmemesi ve tekrar edilmemesidir.³⁴ Bu aşamaları da grafike ettiğimizde aşağıdaki gibi bir tablo oluşmaktadır:

Daha detaylı bir şekilde ele aldığımızda davranışın hayata kazandırılması ve içselleştirilmesi belirli aşamaları içerir. Sosyal öğrenme kuramının bu süreçleri esas manada bu aşamaları içerir. Bandura öğrenmenin iki sürecini edinme ve performans olarak açıklamaktadır. Birinci süreç olan edinme kendi içinde dikkat ve bellekte tutma olmak üzere ikiye ayrılır. Dikkatten kastedilen modeli izlemek ve gözlemek, modele dikkatini vermek iken bellekte tutmadan kastedilen de gözlem yapan çocuğun gördüğünü kaydedecek bir yol bulması ve aklında tutmasıdır. Tekrar tekrar model olunarak bellekte tutma süresi ve onu hatırlaması kolaylaşır.

İkinci süreç olan performans, model almadan geriye kalandır ve o da motor hareket durumu ve güdüsel durum olmak üzere ikiye ayrılır. Motor hareket durumu, gözleyen model aldığı davranışı yapabilecek fiziksel yeterlikte olmasıdır. Modellendiği davranışı yaşantıya döndürmesidir. Güdüsel durum da

³³ Yasemin Aydoğan vd., *Öğrenme ve Öğretme Teknikleri* (Ankara: Vize Yayıncılık, 2020), 68.

³⁴ Bandura, *Social Learning Theory*, 85.

çocuğun gözlediği davranışı uygulamak isteyip istemediğiyle ilgilidir. Dikkat ve bellekte tutma var olduğu halde çocuk hâlâ davranışı gerçekleştirmek için motive edilmelidir.³⁵

Kısaca, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı Miller ve Dollard'ın geliştirdiği taklit yoluyla öğrenmenin geliştirilerek gözlem yoluyla öğrenmeye dönüştürülmüş halidir. Bandura'ya göre gözlemleyerek öğrenme basit bir taklitten çok daha öte kişinin çevredeki olayları bilişsel süreçlerden geçirerek işlemesi sonucunda oluşturduğu kazanılmış bilgidir.³⁶ Bireyin davranışı diğer insanların geçirdiği yani dolaylı yaşantılardan etkilenir.³⁷

2. Değerler ve Değerler Eğitimi

Bireysel gelişim ve toplumsal yatırım için kişinin eğitimi, sahip olduğu inanç sistemi, aidiyetlik duygusunun inşası, ahlakî ve dinî değerlerin mevcudiyeti önemli bir yer tutar. Özellikle bireyden çıkıp topluma doğru ilerleyen bir süreçte eğitimin aileden okula, okuldan sosyal çevrelere doğru ilerlemesi değerlerin kazanımı ve her bir değerın yaşantıda ve içsel süreçte hayat bulması erken çocukluk döneminden başlayarak her bir gelişim döneminin üzerinde durulması, kazandırılması gereken eğitimsel ve kültürel yatırımlardır. Bu ciddi olguyu küçümsemeden, hayatın her bir yaşantısına katabilmek için tanımlamalara ve içeriklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Değer, insan kabulleridir lakin kişinin inanç ve kabullerine göre şekil alması, davranışların iyi, güzel ve kutsal olduğunu belirlemesi gerekir. Geliştirici bir etkiye sahip olan değer; manevî bir olgu olarak insanın kendine has yetenek ve özelliklerini kapsarken, olgunlaşma ve iyi insan olma sürecinde bireye destek olan ve en önemlisi kişiyi geliştirip yücelten ve kişiliğini şekillendiren çok önemli bir kavramdır.³⁸ Bu geliştirici, olgunlaştırıcı, ahlak aşırtıcı etkiye sahip olan değerler kavramının her bir düzlemde ve her bir sahada ele alınması önemli bir durumdur.

Yaşamın içerisinden gelen ve yaşamın bir parçası olan değerler aynı zamanda da eğitimin bir parçasıdır. Kültürümüzü yansıtır, insanlarla olan ilişkilerimizi düzene koyar, aldığımız eğitimimizi çeşitlendirir. Değerler eğitimiyle zenginleşen³⁹ eğitim sistemi kişinin aklî ve kalbî olarak yetişmesini sağlarken, bireyden topluma bir kültür inşası oluşturur. Birey ve toplum tarafından önem atfedilen değerler, çoğunluğun kabulü, beğenisi ve isteğiyle şekil

³⁵ Erdiller, "Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar", 73.

³⁶ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim* 223.

³⁷ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 224.

³⁸ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 265.

³⁹ W. A. Gatherer, *Pioneering Moral Education; Victor Cook and His Foundation* (Edinburg, 2004), 108.

alabilmektedir.⁴⁰ İnsanların hayatında yol gösterici, şekillendirici bir etkiye sahip olan değerler, kendi içerisinde önemlilik dereceleri değişmekle birlikte bireysel ve toplumsal olarak edinim ve gelişim için vazgeçilmez ve yadsınamaz amaçlardır.⁴¹ Bu amaçlara ve edinimlere göre hayatına, düşünce ve inanç sistemine yön veren her bireyin sahip olduğu her bir değer ilk önce kendisine, sonra çevresine ve en sonunda da topluma artı olarak dönecek, dinsel, manevî, kültürel ve ahlakî boyutta gelişim ve olgunlaşmaya temel oluşturacaktır.

Değerlerin kökleri iki temel kaynağa dayanır; dış kaynaklar, iç kaynaklar. Kültürel zenginlik olarak adlandırılan toplum tarihinin derinliklerinden gelen değerler dış kaynaklardır. Bireyin kendisinde saklı olan değerler ise iç kaynaklardır. Bireyin kendine has olan huyları, kişiliği, karakteri de değerlerinin şekillenmesinde etkindir.⁴² Standart olarak kabul edilen değerler, insanların gösterecekleri tutum ve davranışlar bakımından belirli bir ölçüye sahip olmakla birlikte⁴³ kazanım ve içselleştirme süreçlerinde farklılık göstermektedir. Bunun için verilmek istenen her bir değer bireye göre şekillenmekte, kişinin karakteri, mizacı, yapısı bunları etkilemektedir.

Değerler, inancın dinî ve ahlakî alanlarını içerir. Yaşam kalitesinin artmasında, motivasyon unsuru olmasında önemli değerler; bireyin ve toplumun mutluluğunu temel alan kurallar sistematığı olarak da ifade edilebilir.⁴⁴ Ahlakî ve dinî değerlerin iç içe girmiş durumda olması, toplumda en iyi, en faydalı ve en yararlı kabul edilen statüye sahip olması değerlerin hep bütünlük hem birleştirici hem de yapıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

İdeal düşünce ve davranış kalıplarını ortaya koyan değerler, toplum tarafından doğruluğu onaylanmış kural ve kaideler olarak kabul edilir. Toplumda güzel düşüncelerin ve davranışların yaygınlaştırılması, kötü ve olumsuz düşünce ve davranışların iyi ve olumlu düşünce ve davranışlara dönüştürülmesi değerler eğitimi sayesinde olmaktadır.⁴⁵ Değerler eğitimiyle kazandırılması istenen, yetiştirilmesi amaçlanan nesillerin öncelendiği temel konu kazanım, edinim, yaşantı ve değerlendirmedir. Formal bir düzlemde verilen değerler eğitiminin MEB tarafından standardize edilmiş belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklere göre şekillenen değer kavram ve içeriğinin eğitim sistemine bütünlük olarak verilmesi amaçlanmıştır.

⁴⁰ Michael Haralambos, *Sociology: Themes and Perspective* (London: Bell & Hyman, 1987), 6.

⁴¹ Shalom H. Schwartz, "Are the Universal Aspects in The Structure and Content of Human Value?", *Journal of Social Issue* L/4, (1994), 19-45.

⁴² Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Vize Yayıncılık, 2011), 267.

⁴³ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji* (İstanbul: Beta Yayınları, 1990), 27.

⁴⁴ Kadir Ulusoy, Ali Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 6.

⁴⁵ Ulusoy- Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", 5.

Meb (2009) İlköğretim programında belirtilen değerlerin özellikler şu şekildedir:⁴⁶

- Birleştiricidir: Toplum ve birey tarafından benimsenir.
- İnanç ölçütüdür: Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılar, bireylerin iyiliği içindir.
- Genel yargılardır: Bilinç, duygu ve heyecanları içerir.
- Güdülerdir: Bireyi yönlendirir.
- Değerler normları da içeren daha genel ve soyut kavramlardır.

Eğitim sisteminde özellikleri belirlenen değerlerin eğitim programlarında yer alması, her bir disipline dahil edilmesi, erken çocukluk döneminden başlayarak her bir kademede gelişim dönemi özelliklerine dikkat edilerek işlenmesi, ele alınması, hayatın içinden aktarılması, bizzat örneklem oluşturulması gerekmektedir. Değerlerin belirlenip eğitime dahil edilme sürecinde etkililiği artırmak bireyin ilk olarak karşılaştığı aile ortamının, çevresinin bilinmesi önemli faktörlerdendir.

İlk olarak bireyin çevresinde başlayan değer farkındalığı ve eğitimi hayatın her döneminde ya artan ya da azalan bir ivmeyle görülmektedir. Burada önemli olan değer odaklı davranış kazanımıdır. Bunun içinde görme, gözlemlene fiilleri önemli bir yere sahiptir. Çocuğun çevresinde görmediği ve gözlemlenmediği hiçbir davranışı özümleme ve kazanma gibi bir durumu söz konusu değildir. Kişilerde gördüğü tüm davranışları kopyalayan çocuklar, bu durumu aynı şekilde kitle iletişim araçlarına aktarmaktadırlar. Orada gördükleri karakterlerin davranışlarını kopyalayarak davranışa dönüştürmektedirler. Değer eğitimi tam bu yüzden yaşayan ve yaşanılan bir eğitimidir.⁴⁷

Toplumsal ve sosyal bir yönü de olan değerler eğitiminin topluma katkısının olması beklenmekte, eğitimle de desteklenmesi gerekmektedir. Bunun için değerler yeni nesillere ne kadar büyük ölçüde etkin ve aktif aktarılabilirse toplumsal bütünlük ve huzurun sürdürülebilmesi de o derece mümkün olabilecektir. Değerlerden arınmış bir eğitim anlayışının düşünülmediği, değerlerin hayat bulmadığı bireylerin değerler eğitiminde başarılı olması da beklenemez. Bu nedenle, toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmek eğitimin ana hedeflerinden biridir. Etkin değerler eğitimi ile çocuklar ve gençler iyi insan, iyi vatandaş; kendi kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyumlu bireyler olarak yetişebilmektedir.⁴⁸ Değer eğitimi

⁴⁶ Ulusoy,- Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", 7.

⁴⁷ Hasan Bacanlı, "Değer, Değer midir?", *Eğitime Bakış Dergisi* 7/19 (2011), 20-21.

⁴⁸ Hayati Hökelekli, "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi", *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 6/18 (2010), 7.

ile ahlakî değerler de aktarılmakta kültürel ve dinî donanım sağlanabilmektedir.

Kişilik gelişiminin %80 oranında erken çocukluk döneminde gerçekleşmesi⁴⁹ bu dönemde değerler eğitiminin verilmesinin daha uygun olduğunu göstermektedir. Özellikle aile ortamında buna dikkat edilmesi değer kazanımı ve aktarımı için oldukça mühim bir durumdur. Bu yıllarda çocuğa verilen değerler eğitimi çocuğun ileride iyi bir vatandaş olma bilincinde olmasına katkı sağlayacaktır.

Değerler eğitiminde model olmak, değerleri yaşayarak kazanmak çok önemlidir. Özellikle erken çocukluk döneminde modelden öğrenme yöntemiyle öğrenmenin yoğun olduğu, yaşanan değerlerin hayata daha kolay aktarıldığı ve çocuklar tarafından direkt davranışa dönüştüğü düşünüldüğünde sosyal öğrenme kuramının değerler eğitiminde önemli bir kuram olduğu karşımıza çıkmaktadır. Hem kuramın ilkelerinden hem de değerleri eğitimin yapı taşlarından olan “modelden öğrenme” kavramıyla karşılaştığımızda öğretmenin ve yetişkinlerin rollerinin son derece etkin ve etkili olduğu görülmektedir. Bu süreçte öğretmenlerin kişiliği, model olma özelliği, davranışlarında görülmesi, iletişim şekli belirleyicidir.⁵⁰

Değerler eğitiminde amaç çocukların ve gençlerin kendilerine ve topluma yararlı olabilecek temel değerleri psikolojik ve sosyal gelişimlerine uygun olarak kazanmalarınıdır. Etkin bir değerler eğitimi çocuğun doğuştan getirdiği iyi özellikleri ortaya çıkarmakla birlikte kişiliğini çeşitli yönlerden geliştirir, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan koruyarak bireyi ahlakî davranışlarla donatır ve devamını sağlar.⁵¹ Değerler eğitimi sorumluluk ve ahlakî yargıya sahip bireylerin yetişmesine katkı sağlayan, ahlakî değerlerin ve prensiplerin kazandırılmasına özendirilen ve bireyleri gençlikten yetişkinliğe taşıyan bir eğitim etkinliğidir.⁵² Bu donanımda yetiştirilmesi planlanan bireylere rehberlik edecek model, eğitimci ve yetişkinlerin aynı donanıma sahip olarak örneklik yapmaları değerlerin kazanımı ve etkin olabilmesi için son derece önemli ve gerekli bir durumdur.

Değerler eğitimi soyut kavramlardan oluşan bir yapı olduğu için öğrencilerin bu kavramları içselleştirmeleri zordur. Bu yüzden öğretilecek olan değerlerle ilgili etkinlik temelli eğitim yapılmalı, modeller yaşantılarıyla, davranışlarıyla soyut olan kavramları somutlaştırmalıdır. Hikayeler, önemli şahsiyetler, örnek olaylar, geziler, kazandırılacak olan değerle ilgili filmler bu etkinliklerde

⁴⁹ Özdemir, “Kişilik Gelişimi”, *Psikiyatri’de Güncel Yaklaşımlar*, 578.

⁵⁰ Kadir Ulusoy, Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 62-63.

⁵¹ Mehmet Zeki Aydın, Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012), 16.

⁵² Aslan, “Eğitimde Bir Arayış: Değerler Eğitimi”, *Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Antalya, 28-29 Mayıs 2013), 19.

kullanılırsa soyut kavram olan değerler somutlaştırılmış olacak, çocuğun bu değerleri öğrenmesi kolaylaşacaktır. Ayrıca modelde gördüğü ahlakî değerlerde kendi hayatına içselleştirilmiş bir davranış olarak geçebilecektir. Değerler eğitiminde öğrencilerin ilgisinin canlı tutulması, konunun özelliğine göre çeşitli yöntemlerden faydalanılması, bu değerler öğretilirken örnek etkinlikler verilmesi, gerektiğinde olumlu örneklerden hareket edilmesi, öğrencilerin yaş, beceri, yetenek ve buldukları çevrenin dikkate alınması, bu çocuklarla belli seviyede dostluk ve arkadaşlık kurulması, öğretmenin model davranışlar içinde bulunması değerlerin eğitim ve öğretiminin önemli hususlarıdır.⁵³ Bunlara ek olarak değerler eğitiminin verildiği ortam da kimlik oluşturma sürecinde oldukça önemli bir role sahiptir. Kendisini özgür, rahat ve güvende hissettiği özgür bir ortamda verilecek olan değerler eğitimi bireylerin kimlik oluşturma sürecine katkı sağlayacaktır.⁵⁴

3. Tasavvufi Unsur

Tasavvuf İslamî ilimler içerisinde yer alan bir ilim olmakla birlikte bireyin manevî dünyasını güçlendiren, nefesine hakimiyetini sağlayan, kalb tasfiyesine önem veren bir hâl ilmidir. “*Mizana konulacak en ağır şey güzel ahlaktır*”⁵⁵ hadis-i şerifinden hareketle “güzel ahlak”⁵⁶ olarak da tarif edilen tasavvuf, bireyi ahlakî ve dinî değerlerle donatarak Rabbine yaraşır bir kul olma yolunda ilerlemesini sağlayan sistematik uygulamalı bir ilimdir. Bu terbiyenin sistemli ve düzenli bir şekilde uygulanabilmesi için her eğitim türünde olduğu gibi tasavvufta da model alma yönünden bireyin olgunlaşmasını sağlayan bir önder eğitmeni bulunmaktadır ki buna mürşid-i kâmil⁵⁷ denilmektedir. Temelinde modelleme, nasihat, amel, kalbî yaşantı ve irşad yatan tasavvufî eğitim; bireyleri yetiştirirken her bir unsura dikkat etmekte, bireysel ihtiyaç, donanım ve yönelimlerine göre de metotlar geliştirmektedir.⁵⁸ Ergenlik döneminden itibaren yani bireyin soyut düşünce sistemi geliştikten sonra bu yola girilmesi tavsiye edilen tasavvuf, temelinde bireyi anne karnından başlayarak ömrünün sonuna kadar eğitebilen yegâne eğitim yöntemlerinden biridir. Bu eğitim yöntemlerini öğrenme kuramlarından sosyal bilişsel öğrenme kuramı perspektifinde değerlerin aktarımında kullanıldığında tasavvuftaki mürşit-

⁵³ Vedat Aktepe, Mustafa Tahiroğlu, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları ve Etkinlik Örnekleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 42 (2019), 5.

⁵⁴ Ulusoy- Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, 51.

⁵⁵ Tahâvî, *Şerhu Müşkilî'l âsâr*, XI/255.

⁵⁶ Şihabeddin Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif Gerçek Tasavvuf*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkant Yayınları, 2004), 68; Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 23-24.

⁵⁷ Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfu'l Mahcub Hakikât Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 90; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitapevi, 2009), 190-191.

⁵⁸ Şakir Gözütok, *Sufî Pedagojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 107.

mürid ilişkisi, modelleme tekniği ile Resullullah'a benzeme sembolleştirme ilkesiyle, Rabbin rızasını kazanma, Kur'anî ahlakla ahlaklanma öz yeterlik kapasitesi ile, hayatına güzel amelleri geçirme öz değerlendirme kapasitesiyle, insanlara amel ve davranışlarıyla örnek olma model olma, rehberlik etme süreci ile yapmadıklarını nasihat etmeme, müşidini takip etme dolaylı öğrenme kavramları ile açıklamak mümkün olacaktır.

İnsanî değerlerimizi elimizden alan nefsanî tutkular, İslamî değerlerimizi elimizden alan seküler inanıştan, ahlâkî üstünlüğümüzü elimizden alan güç tutkusundan uzaklaşarak gerçek özgürlük beratına bireylerin kendisinin ulaşabilmesi etkin rol modellerle ve yol göstericilerle mümkündür.⁵⁹ Sosyal öğrenme kuramının temelinde yatan modelleme ve gözlem yoluyla öğrenme anlayışı burada oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Tüm bireylerde modeli gözlemlenme yoluyla aktarılan hem davranışsal hem de bilişsel süreci aktive eden bu kuram ile tasavvufun da temelinde yatan etkin rol modellik bağlantılı olmaktadır. Tasavvufî eğitimde özellikle vurgulanan unsur bu modellikte Kur'an referanslı Hz. Peygamber çizgisinde bir hâl ve yaşantıdır.⁶⁰ Bu özelliği taşıyan insanların erken çocukluk döneminden başlayarak her gelişim döneminde ayrı ayrı kalıcı izler bırakması, kalplere ve gönüllere dokunması gönül fethine neden olacaktır.

Tasavvufun bel kemiğini oluşturan mürid-müşit ilişkisinin eğitimsel ve toplumsal bir olguyla hayata aktarıldığında etkin bir öğretmen-öğrenci ilişkisine dönüşebilmesi mümkündür. Tasavvufî yaşantının sosyal hayata indirgenmesi değer kazanımı açısından da oldukça verimli olacaktır. Bu düşünce değerler eğitiminde de etkin bir rol oynayan eğitimci-öğrenci ilişkisinin önemine vurgu yapmakta, soyut olan kavramların eğitimci nezdinde somutlaştırılarak genç nesillere aktarılabilceğini göstermektedir. Değerlerin tasavvuf ilminde ayrı bir öneme sahip olması, Kur'anî çizgide güzel ahlakla donatılması öncelikli olduğundan; müşitler, tasavvuf yolcuları, bu yolda örneklik edecek bu hâlle hâllenen yetişkinlikler erken çocukluk dönemi çocuklarına nasihatten ziyade davranışlarıyla, etkili, ilgi çekici sohbetleriyle dolaylı öğrenmeye zemin hazırlayacaklardır. İyi ve etkin bir değer eğitimi çocuğa çevresinde iyi ahlâkî özelliklere sahip bireylerin olduğunu gösterebilmeli, çocukta vicdanî gelişimi iyi bir şekilde desteklemeli, çocuğun

⁵⁹ Mehmet Görmez, *Kalbin Erbaini* (Ankara: Otto, 2018), 37.

⁶⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risalesi* çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 190; Haris el-Muhasibi, *er-Riaye li Hukukillah Kalb Hayatı*, çev. Abdülhakim Yüce (İstanbul: Işık Yayınları, 2011), 150; Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 37.

aşırılıktan uzaklaşarak istek, arzu ve eğilimlerini iyi yöne yönlendirebilmeli, çocuğun iradesini güçlendirerek kişiliğini kuvvetlendirebilmelidir.⁶¹

Kur'an-ı Kerim'e uygun olmak koşuluyla, Müslümanların içselleştirip hayata aktardıkları ve bunlar aracılığıyla bir toplum tesis ettikleri her türlü duygu, düşünce, kural ve davranış değer olarak ifade edilebilir.⁶² Tasavvufta ahlak eğitimi ve değer kazanımı bireysel eğitimden başlayarak toplum inşası için vazgeçilmezdir. Bu kazanımı sağlayan yetişkin bireylerin erken çocukluk döneminde etkin olan dolaylı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için rol model olarak değer aktarımını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Değere dikkat çekerek hatırda tutma sağlanmalı, davranışa dönüştürmek için etkin örnekler, menakıb anlatımları olmalı, çocuğu güdülemek için de olumlu pekiştireçlerin kullanımı gerekmektedir. Böylece bu eğitim çocukların aklına ve kalbine son derece nüfuz edecektir. Çünkü birey, kendisi için gerekli olan bilgiyi akıl ve duyumuyla elde ederken, değerleri ruh ile kavrar ve özümser. Bundan dolayı dinî ve ahlakî ilkeler, birinci derece değerler olarak adlandırılır.⁶³ Gerek ev ortamında gerekse okulda ahlakî davranış yönüyle model olabilecek seçkin insanların hayat hikâyelerinden örnek pasajlar çocuklara anlatılmalı, ahlakî gelişimlerine katkı amacıyla bu hikâyelerden azami istifade edilmelidir.⁶⁴ Ruhü önceleyen bir düşünce ve uygulama sistemi olan tasavvuf, bireylerin değerleri özümsemesinde çok daha etkili ve kısa bir yol olacaktır. Bu yola özellikle okul öncesi dönemden etkin sembolleştirme ve modellikle çıkıldığında daha yüksek başarı elde edilecektir.

Bir psikolog olarak Bandura, özellikle sosyal psikoloji ile ilgilenen diğer birçok psikolog gibi zihinsel gelişimin yanında ahlakî gelişimi de bir sosyal öğrenme meselesi olarak ele almıştır. "*Ahlakî davranış ve değerler normatif olduğuna göre insan bu normları nasıl öğrenmekte ve benimsemektedir? Ahlak normlarının ve ahlakî davranışların değişmesi ve şekillenmesi hangi temel faktörler çerçevesinde izah edilebilir?*"⁶⁵ sorularına cevap aramıştır. Öğrenmeye getirdiği sosyal-davranışçı yaklaşımla Bandura, sosyal bilişsel öğrenme kuramını insanların ahlakî değerleri nasıl öğrendiklerini açıklamak üzere daha da geliştirmiştir.⁶⁶ Yapmış olduğu 5-11 yaş aralığında çocukların

⁶¹ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları: Ailede, Okulda, Camide*, (Samsun: Eser Matbaası, 1991), 165-170.

⁶² Mustafa Kara, "Kur'an'ın Değerler İnşası", *Değerler Bilançosu*, ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Tilmaç, (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2015), 3.

⁶³ Kara, "Kur'an'ın Değerler İnşası", 4.

⁶⁴ Ramazan Gürel, "Sosyal Peğiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlakî Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (2014), 12.

⁶⁵ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2000), 44-45.

⁶⁶ Yvonne Malone, "Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis", *International Journal of Reality Therapy* 22/1 (2002), 10-13.

model davranışlarının, çocukların ahlakî yargılarının şekillenmesindeki rolünü incelemiş, ahlakî yargı gelişimi ve değerlerin öğrenilmesini bir sosyal öğrenme meselesi olarak ele almıştır. Bu çalışma 5-11 yaş aralığında model ve çocuk davranışlarının pekiştirilmesi, ahlakî yargıların kabul edilmesi ve değerlerin öğrenilmesinde daha etkin olduğunu göstermiştir. Model davranışları ve sosyal içerikli pekiştireçler, pozitif olarak pekiştirilen çocukların ahlakî intibakını objektif yönden sübjektif yöne değiştirmiş ve devamını sağlamıştır. Pekiştireçler olmasa dahi ahlakî yargıların değişmesinde ve değerlerin öğrenilmesinde etkili olmuştur.⁶⁷ Bu da bize model davranışlarının pekiştireçlerden de ziyade daha önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermekte, erken çocukluk dönemindeki ahlakî yargı ve değer öğrenimini etkilemektedir. Bunun için modellenecek bireyin özellikleri, donanımı, karakteri, çocuklarla iletişimi, ahlakî yatkınlık ve doygunluğu, değerleri içselleştirip yaşaması, yaşatması gerekmektedir. Tüm bu vasıfların bir arada bulunabileceği etkin insan modeli de tasavvufî eğitimden geçen, tasavvuf ahlâkıyla ahlaklanan, manevî donanımı kuvvetli bireyler olabilmektedir. Çünkü tasavvufî eğitimin amacı Kur'an ve sünnet çizgisiyle kişiyi yetiştirmek, nefsi terbiye edip kalbi temizleyerek bireyi geliştirmek ve toplumu irşad etmektir.⁶⁸ Buradan amaç eğitim sürecindeki ahlâkî donanımı hayatına geçiren bireylerin etkin rol modellikle erken çocukluk dönemindeki çocuklara dokunabilmek, ilim ile hâli birleştirerek rehberlik yapmaktır.

Çocuklarda olumlu bir kişilik gelişimi için taklit çok önemlidir. Okul öncesi dönemde bu taklit bilinçsizce olduğundan bilinçsiz taklit adını almaktadır. Bilinçsiz taklitte öğrenen ve davranışları tekrarlayan çocuklar öğrenmeyi bu şekilde gerçekleştirir. Çocuklar bilinçsiz taklit yoluyla aile ve çevrelerinden çok şey öğrenirler. Taklit, değer eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Çocukların yapısı gereği bilinçsizce taklit etme özellikleri vardır. Düşünmeden ve bilmeden yapılan taklitlerle çocuk kabul ettiği otoriteye benzemeye çalışır. Çocuğu taklit yapmaya iten kuvvet yapılan davranışın iyi olup olmadığı değil, etrafından onay görmüş olması ve takdirle karşılanmasıdır. Çocuk, taklitten özdeşleşmeye doğru bir kimlik arama süreci içerisindeydir. Çocuk, büyürken ve gelişirken muhakkak özdeşim kurma eğilimindedir. Kişilik gelişimi ve sosyalleşme için de her çocuğun bir özdeşim modeline ihtiyacı vardır. Çocuğun kendi anne babası gibi düşünmesi, onlar gibi davranmaya çalışması, sevdiği ve hayran duyduğu kişiye benzemesi özdeşleşme olarak ifade edilebilir. Çocuk okul öncesi dönemde sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile yetişkinlere benzemeye çalışır.⁶⁹ Bu özdeşim kurulacak kişiler Kur'an

⁶⁷ Gürel, "Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlakî Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi", 9.

⁶⁸ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ, 2019), 46-47.

⁶⁹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, 23-24.

ahlakıyla ahlaklanan, Hz. Peygamber'in çizgisinde giden, kalbe dokunmayı ve onu eğitmeyi bilen bireyler olduğu takdirde değer öğrenimi ve kazanımı çok daha etkin ve aktif olacaktır. Tasavvufta eğitim alan kişilerin "İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."⁷⁰ ayet-i celilesinden hareketle modelini Hz. Peygamber seçerek âtil Müslümanlar değil aktif Müslümanlar olması gerektiği düşüncesi⁷¹ yer almaktadır. Önemli olan bu ayeti Hz. Ali'nin "Çocuklarınızı kendi zamanınıza göre değil, onların yaşayacağı çağa göre yetiştirin."⁷² ifadesini önemseyen ve uygulamaya geçerek çocuklara ulaşabilmek amacıyla yorumlayabilmektir.

Bireyin hem geçmiş öğrenme ve tecrübelerinden hem de çevresine karşı tepki verdiği uyarıcılardan davranışlarını anlayabilmek, birey-çevre etkisini görebilmek mümkün olduğu için bunların göz önünde bulundurulması gerekir.⁷³ İnsanın ahlakî değerlerini ve bu yöndeki davranışlarını anlamak ve anlamlandırmak da bunun dışında değildir.⁷⁴ Bandura çocukların değer yargılarının yetişkin model davranışları kullanılarak kolayca değiştirebileceğini karşılıklı belirleyicilik ve dolaylı öğrenme ilkelerine dayanarak ileri sürmektedir.⁷⁵ Hz. Muhammed'in "Kişi dostunun dini üzerindedir. Öyleyse her biriniz kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin."⁷⁶ hadis-i şerifi uyarınca küçük, büyük fark etmeden birey çevresindeki en yakınlarından etkilenmekte, bu duruma göre düşünce, davranış ve değer yargıları değişmektedir. Bunun için erken çocukluk dönemindeki çocukların ahlakî donanımıyla yetişmiş, tasavvuf ahlakıyla bezenmiş kişilerle birlikte olması ya da onlardan eğitim alması gerekmektedir. Eğitimciler, her türlü öğretici faaliyetleri uygulamanın yanında ahlakî değerleri benimseyip öğrenme ve davranışa dönüştürme konusunda çocuklara örnek/model olma gibi önemli bir görevi de yerine getirmekle yükümlüdür.⁷⁷ Çünkü Bandura'nın da ifade ettiği gibi ahlakî içerikli bir

⁷⁰ Kur'ân Yolu (Erişim 22.04.2021), el-Ahzâb, 33/21.

⁷¹ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiye Tarikatı* (İstanbul:Erkam Yayınları, 1986),171.

⁷² Hz. Ali Efendimizden Hikmetler ve Sırlar -Merasid'ül-Hikem ve Şemmet'ül-Esrar-, çev. Abdülkerim Akççek (İstanbul: Kitsan Basın Yayın, 1987), 133.

⁷³ Jack Mearns, "Social Learning Theory", *Encyclopedia of Human Relationships*, ed. Hary Reis (USA: SAGE Publications, 2009), 3/ 1537-1540.

⁷⁴ Gürel, "Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi", 6.

⁷⁵ Gürel, "Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi", 10.

⁷⁶ Ebu Davud, Edeb, 19; Tirmizî, Zühd, 45.

⁷⁷ Albert Bandura, *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs (New Jersey: Prentice-Hall, 1986), 41.

davranışı sözle anlatmaktan çok davranışlarla ortaya koymak, çocuklar üzerinde daha etkili olabilmektedir.⁷⁸

Birey, içinde yaşadığı çevre ve toplumla güçlü bir etkileşim halindedir. Dolayısıyla bireyin “toplum hayatında fitrî bir gerçekliğe sahip” olan dinden etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir.⁷⁹ Dinî eğitim ile inanç, tutum ve değerlerini öğrenen birey tasavvufî unsur ile bunu içselleştirme fırsatı yakalayacaktır. Hem etkin bir din eğitimi hem de kalplere dokunan bir yaklaşımla bireyleri ahlakî ve dinî değerlerle yetiştirmek esas noktadır. Sosyal bilişsel öğrenme kuramı, geleneksel öğretmen merkezli din öğretiminin aksine öğrencinin psiko-sosyal özelliklerini de dikkate alan bir din öğretiminin gerekliliğine işaret etmektedir.⁸⁰ Çünkü din eğitimi pasif olmamalı, aktif olmalıdır. Yaşamdan örnekler sunulduğu gibi öğrenilenler de yaşama aktarılabilir. Hayata dönüklük güdülenme ile olacağından manevî rol modellerin sosyal bilişsel öğrenme kuramının süreçlerini hayata geçirmesi değerler eğitimini daha etkili kılacaktır.

Öğrenme sürecinde modelin özelliklerine ağırlık veren sosyal bilişsel teoriye göre modelin nitelik ve özellikleriyle gözlemcinin öğrenmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Model olan kişi ya da kahraman değişkenlik gösterebilir, bu model anne baba, öğretmen, arkadaş olabileceği gibi sosyal medyada takip ettiği popüler bir kişi, okuduğu romanda geçen bir kahraman, televizyonda seyrettiği bir oyuncu da olabilir. Bu nedenle bireyin hayatını çevreleyen modellerin sahip olduğu özellikler bireyi etkiler ve onun öğrenmesi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler bırakır. Bu durum çocuğun din eğitiminde çocuğa model olma konumundaki kişilere önemli sorumluluklar yüklemektedir. Din eğitimini sadece sözlü iletişim alanına hapsederek sadece sözlü nasihatle yetinmek büyük bir yanılgıya düşmek demektir. Halbuki iletişimde sözsüz iletişimin etkisi tahmin edilenden fazladır.⁸¹ Bundan hareketle tasavvufun önemli şahsiyetlerinden Gazzalî ve Mevlânâ'nın görüşlerine yer vererek değerlerin aktarımında tasavvufî perspektifi anlamak bizlere daha somut ve objektif bir bakış sunacaktır.

Tasavvuf anlayışında insan Rabbinin ruhundan üflediği çok mukaddes bir varlık olarak kabul edilir. İslâm fitratı üzere yaratılan, Rabbinin ruhuyla yücelttiği insana kötü gözle bakmamak, onu kötü düşünceyle değerlendirmemek gerekmektedir. İlk çocukluk döneminden başlayarak eğitilmesi gereken

⁷⁸ Gürel, “Sosyal Pekistireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi”, 11.

⁷⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, İstanbul, 1998), 202.

⁸⁰ Zafer Yıldız, “Sosyal Bilişme Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/33 (2014), 4.

⁸¹ İbrahim Habacı vd., “Beden Dilinin Eğitim Öğretim Üzerine Etkileri”, *Turkish Studies* 8/9 (2013), 1639 – 1655.

çocukların bu özü kaybetmeden tasavvufî anlayışla şekillenebilmesi, fitrat özelliklerinin üzerine değerler katılması için önemli noktalar bulunmaktadır.

Sünnî tasavvuf anlayışına sahip olan ahlâkî değerlere ve dinî ilimlere bir canlılık getirmeye, ihya hareketini tasavvuf zemininde gerçekleştirmeye çalışan Gazzalî'ye göre (ö. 505/1111) insanın bu hayatta sorumlulukları vardır ve bunlardan bir tanesi de kişinin ahlakını eğitimle güzelleştirmesi ve hayatına aktarmasıdır. Ona göre ahlakî eğitim değerlerle iç içe olan bir eğitimidir. Ahlak eğitimi etkin bir şekilde alan bir birey değerlerle ilgili bilgileri doğru ve uygun olarak kazanır. Ahlak eğitimiyle değerleri özümseyen kişi, Allah'a yakınlaşır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Gazzalî'nin ahlak eğitimi, kişiyi Allah'a yaklaştıran ve onunla bütünleşmesini sağlayan eğitim basamaklarından bir basamaktır.⁸²

Gazzalî'ye göre insan doğduğunda ahlakî değerlere sahip ve ahlakî yatkınlığı olan bir bireydir. Bunun zıddı olan ahlaksızlık ve ahlakî değerlere aykırı davranışlar ise sonradan öğrenilir, insanları olumsuz duygu ve düşüncelere yönlendirir. Fakat insanda bu olumsuz değer ve düşüncelerden kurtulma potansiyeli bulunmakta, bu yolda gayret ettiği ölçüde yaratılış özüne dönebilecektir.⁸³ Bunun için Gazzalî'ye göre çocukluk yıllarındaki şahsiyet yapılanmasının önemi çok büyüktür. Çünkü bu dönemdeki yaşantı şahsiyetin çekirdeğini oluşturur. Bu dönemde verilen her türlü bilgi, beceri ve kazanımın etkileri daha kalıcı ve kuvvetli olmaktadır. Onun için eğitimin üzerinde önemle durulmasını istemiştir çünkü çocuklar verilen her şeye açık ve meyleden bir pozisyonadadır. Ne türlü bir eğitim verilirse o türlü bir birey olacaklardır.⁸⁴

Gazzalî, erken çocukluk döneminin insan eğitimi ve yetiştirilmesinde kritik bir dönem olduğunu söylemekte, eğitim ve terbiyede erken döneme dikkat çekmekte ve "*küçük yaşta öğrenmek taş üzerine yazı yazmak gibidir.*"⁸⁵ buyurmaktadır. Akla ve kalbe dayalı iyimser bir görüş sistemini savunan Gazzalî, mutlak bir terbiye ve eğitim anlayışından ziyade kişinin potansiyeline göre verilecek, bireysel farklılıklarına dikkat edilecek eğitimsel bir yaklaşımı kabul etmektedir.⁸⁶ Sosyal bilişsel öğrenme kuramının ilkelerinden öz düzenleme ve öz değerlendirme kapasitelerine göre öğrenmenin gerçekleşmesinin temelinde de öğrenmenin bireysel olduğu görüşü yatmakta, kişi kendi kapasite ve yeterliliklerine göre öğrenmeyi gerçekleştirebilmekte, davranışlarından kendisi sorumlu olmaktadır. Erken çocukluk dönemi değerler

⁸² Abdullah Durakoğlu, "Gazalî'de Ahlakî Eğitim", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34/2 (2014), 212.

⁸³ Ebu Hamid b. Muhammed Gazzalî, *İhya-i Ulumiddin*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2012), 3/75.

⁸⁴ Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî* (İstanbul:Çamlıca Yayınları, 2014), 227.

⁸⁵ Ebu Hamid b. Muhammed Gazzalî, *İlahi Saadet Mizanü'l Amel*, çev. Ömer Dönmez (İstanbul: Hisar Yayınevi, 2012), 49.

⁸⁶ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî*, 280.

eğitiminde de ahlakî öğelerin algılanışında ve içselleştirilmesinde görülebilmektedir.

Erken çocukluk döneminde çocuk tıpkı bir aynaya benzemektedir ve önüne konulan her şeyi yansıtmaktadır. Bu dönemde çocuk taklit etme döneminde olduğu için her söz, davranış ve eylemi taklit eder. Çocuk ahlakî ve dinî değerler kapsamında iyi yetiştirildiği takdirde iyi bir birey, faydalı bir vatandaş olacak fakat kötü yetiştirilip ihmal edilirse de topluma ve kendine zarar veren bir birey olacaktır. Dolayısıyla bu dönemde modelleyeceği, özdeşim kuracağı bireylerin (anne, baba ve öğretmenler...) çocuğa tam ihtimam göstermesi ve iyi davranışlar öğretmesi gerekmektedir.⁸⁷

Gazzalî: *“Çocuk ana baba elinde bir emanettir. Kalbî kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünya saadetini kavuşur. Annesi, babası ve öğretmeni bu sevaba ortak olur.”*⁸⁸

demektedir. Bunun için sosyal bilişsel öğrenme kuramını temellendiren model alma ilkesi Gazzalî'nin okul öncesi dönem çocuklarının değerler eğitiminde de önemsendiği ve üzerinde durduğu bir yöntem olmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar bu teknikle bilinçli ya da bilinçsizce ahlakî birçok ilkeyi kazanırlar⁸⁹ Gazzalî bu dönemde, çocuğun içinde bulunduğu ortamda maruz kaldığı davranışlardan çok fazla etkilendiğini belirtir. Bu etkileşim onun kişilik ve ahlak gelişiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal iletişimin yoğun olduğu bu dönemde model alma ile çocuk devinîşsel, bilişsel ve duyuşsal birçok davranış öğrenir. Kazanılan bu davranışları çocuk gelecekte muhakkak kullanacaktır.⁹⁰ Bu dönemde çocuğa ahlakî öğretiler, ahlakî içerikli hikâye, öykü ve şiirler verildiği takdirde ve yaşantısal olarak örnek olunduğunda ahlakî değerlerin kazanılmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin çocuğa öğretilmesi de süreci ayrıca hızlandıracaktır. Sürekli yeni modeller arayan çocuk yukarıda saydıklarımıza özen göstererek rol model olan kişilerle eğitildiğinde ahlakî ve dinî olarak geliyecek, değer algısı ve uygulaması da artacaktır. Ayrıca anlatılan hikâye ve öykülerdeki modeller çocuğu etkilemekte, Kur'an ve hadislerde geçen kıssalar ve diğer ahlakî içerikli hikâye ve şiirler ahlakî gelişime katkıda bulunmaktadır. Bunun için modeller doğru seçilmeli, eğitimdeki etkin dil ve seviyeye göre hitap etme durumuna bilhassa özen gösterilmelidir.⁹¹ Çocukluğunda güzel terbiye alan çocukların ergenlik ve

⁸⁷ Mehmet Dağ, Hıfzırrahman Öymen, *İslam Eğitim Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974), 46.

⁸⁸ Ebu Hamid b. Muhammed Gazzalî, *Kimya-yı Saadet*, çev. Fikri Yavuz (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2006), 400.

⁸⁹ Cemil Oruç, “Gazzalî’de Ahlakî Değerler Eğitimi”, *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 168.

⁹⁰ Gazzalî, *İhya-i Ulumiddin*, 3/88-89.

⁹¹ Gazzalî, *İhya-i Ulumiddin*, 3/89.

gençlik dönemlerinde daha hassas oldukları, iyiyi kötüden ayırt etme yetilerinin fazla olduğu, dinen ve ahlaken belirlenen sınırlara daha fazla riayet ettiği, değer yargılarının sağlam temellere dayandığı, adab, ölçü ve kurallara daha iyi uyduğu görülmektedir.⁹²

Tasavvufî ve ahlâki gerçekleri anlatmaya çalışan, fert ve toplumun kurtuluşunun ahlâkî öğretilerle olacağını dile getiren Mevlânâ (ö. 672/1273), dinî ve tasavvufî eğitimle kötü huylardan arınmanın, yüksek ahlâkî değerlerle mümkün olduğu görüşündedir.⁹³ İlahî aşk temelli tasavvuf anlayışının temele aldığı eğitime dair görüşleriyle de değerler eğitimine vurgu yapmaktadır. Mevlânâ, erken çocukluk döneminin özelliklerinden olan taklit konusunda dünyanın direğidir anlayışına sahiptir. Çocukların öğrenmelerinin temelinde taklit yatmakta akranlarını, öğretmenlerini, ebeveynlerini taklit ederek öğrenmelerini gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Fakat Mevlânâ'nın taklit düşüncesi bilinçsizce davranışın tekrarı olmaktan çok daha ileride bir düzeydedir. O'na göre taklit özellikle yaş ilerledikçe bireyin kendi öz bilgisini oluşturarak edindiği gözlemlerdir.⁹⁴ Dolaylı öğrenme ve öz değerlendirme ilkelerine yönlendiren bu anlayış sosyal bilişsel öğrenme kuramıyla tam olarak örtüşmektedir. Bandura kuramında öğrenmenin taklitten çok daha öte gözlem ve bilişsel süreçler yoluyla elde edileceğini vurgularken bireylerin kapasitesi, yeterlik ve değerlendirme durumlarını da göz önünde tutmaktadır. Mevlânâ'nın görüşü de buna paralel olurken değerlerin kazanımında çocukların kendine ait öz bilgilerini oluşturmalarını, içselleştirmelerini ve hayata geçirmelerini ön plana çıkarmaktadır. Taklitle öğrenme sağlanırken öz bilgilerin oluşumu, bireyin kendi süzgecinden geçirmesi gibi durumlar değerlerin anlamlandırılması açısından da son derece önemlidir.

*“Bir çocuğu terzilik öğrenmesi için bir terzi dükkanına verirlerse, onun her halükârda üstadına itaat etmesi lazımdır. Dikmek için üstad ne verirse, mürit onu dikmelidir. Sanat öğrenmek istiyorsa bütünüyle kendi tasarrufundan geçip, üstadının emrine mahkûm olmalıdır.”*⁹⁵ *Fihî ma fih* adlı eserinde değindiği bu beyit hem taati, hem taklidi hem de gözlemi vurgulamakta, öğrenme de davranış edinimi için gözlem yoluyla öğrenmenin üzerinde durmaktadır. Özellikle duyuşsal ve devinişsel öğrenmelerin temelini oluşturan model olma yoluyla öğrenmenin etkin olduğunu belirtmektedir. Çünkü Mevlânâ'ya göre, en eğlenceli ve aktif öğrenme metodu gözlem metodudur. Kâinattaki her şeyin estetik bir değeri vardır ve bu değer ancak gözlem yoluyla fark edilebilir.

⁹² Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 186.

⁹³ Himmet Konur, “Mevlânâ, Tasavvuf ve Ahlak”, *Mevlânâ ve İnsan Sempozyum Bildirileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34.

⁹⁴ Mustafa Ergün, *Mevlânâ'nın Eğitim Görüşleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 332.

⁹⁵ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, haz. Ahmet Avni Konuk, çev. Selçuk Eraydın (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 52.

Gözlem kişiyi ana kaynağa götürürken, zihinde ve kalpte var olan şüphelerden de arındırır. Öğretmenler bu tekniği kullanarak maddenin ötesindeki görebilmeyi çocuklara öğretebilmelidirler.⁹⁶ Mevlânâ bakış açısıyla gözlem yolunu hem itaat hem keşif hem de bilişsel bir farkındalık oluşturacağını belirterek öğrenmenin daha aktif, bağlantılı, asıl amaca yönelik olduğunu söyleyerek ahlakî ve dinî değer aktarımında da kullanılabileceğini bizlere göstermektedir.

Tabiatla olan her şey, tüm canlı ve cansız varlıklar ve bunlar arasındaki iletişim, olay ve durumlar eğitimsel bir araçtır. Nitelikli gözlemler sayesinde bunlar kullanılarak gördüğünü yaşama ve yapma gayreti elde edilmektedir. İnsanlara iyi ve faydalı şeylerin en kısa sürede ve en etkin şekilde öğretilmesi için yaparak, yaptırarak ve göstererek olması gerekmektedir çünkü bu şekil öğrenme sözle yapılan eğitimden çok daha etkindir. İş ile yapılan eğitim konuya odaklanmayı kolaylaştırdığı ve süreci yaşamaya fırsat tanıdığı için verimli hale gelmekte; sözle olan eğitimden daha çok tercih edilebilmektedir.⁹⁷

“Gerçek bir Allah adamı tarafından yetiştirilen öğrencinin ruhu tertemiz; iki yüzlü yalancı bir kimse tarafından yetiştirileninki ise aciz ve kederli olup, tereddütler içerisindedir. Duyguları da noksan ve iyi çalışmaz durumdadır.”⁹⁸

Mevlânâ bu beytinde de bizlere eğitimcinin yani modelin rolünün üzerinde durarak öğrenmede ne kadar yoğun bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Sosyal bilişsel öğrenme kuramında modelin özellikleri belirli maddelerle sıralanmış, öğrencinin üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Mevlânâ’da bu düşünceye paralel olarak ahlakî ve dinî değerlerle donanımlı eğitimcilerin yani modellerin yetiştirdikleri bireylerin iyi yetişmiş, değer kazanımı yüksek erdemli bireyler olacağını söylerken aksi yönde olanın da olumsuz duygu, davranış ve özelliklerle dolu yetişeceğini vurgulamaktadır. Burada dolaylı öğrenmede modelin etkisini, model alanın öz düzenleme kapasitesini ahlakî yargılar ve değer kazanımı üzerindeki etkilerini görebilmekte, tasavvufî unsurla birlikte sosyal bilişsel öğrenme kuramının kullanımının değer eğitiminde daha etkin olduğu kanaatine ulaşabilmekteyiz.

Mesnevî’de “Çocuklarla konuşurken onların anlayacağı dilde konuşulmalıdır.”⁹⁹

şeklinde insanlara hitap eden Mevlâna sembolleştirme ve karşılıklı belirleyicilik ilkelerine dayanarak öğrenmenin daha etkin olabilmesi için birey, çevre, davranış üçlüsü arasındaki etkileşimde seviyeye hitap etmenin, anlayacağı dilde konuşmanın ve merak uyandırmanın da etkisi üzerinde durmaktadır. Mevlâna’nın eğitimle ilgili sözleri genel bağlamda sosyal bilişsel öğrenme

⁹⁶ Mustafa Usta, *Divan-ı Kebir’de Mevlâna’nın Eğitim Görüşü* (İstanbul: MÜİFV, 1995), 94.

⁹⁷ Mevlâna Celaleddin Rumî, *Mesnevî Şerhi*, çev. Tahirü’l Mevlevî (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017), 1/300-301.

⁹⁸ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, 50-51.

⁹⁹ Mevlâna, *Mesnevî Şerhi*, 8/673.

kuramıyla uyum sağlarken aynı zamanda da modellere manevî rehberlik ederek etkin bir model olunması konusunda rehberlik etmektedir. Gözlemden çıkararak davranışı içselleştirmenin, modelin özelliklerinden bahsederek öğrencilerin anlayacağı bir hitap ve gönle dokunmanın gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulayan Pîr, değerler eğitiminde hem modellere hem de genelinde tüm bireylere, özeldir erken çocukluk döneminde bulunan bireylere yol göstermekte, modern zaman kuramlarıyla uygulama ve düşünce aşamasında benzerlik göstererek asırlar öncesinde bu tekniklerle bireylerin yetiştirilmesini sağlamışlardır. Etkin modellerle okul öncesi dönemden diğer gelişim dönemlerine doğru öğrenme süreçleriyle iç içe olacak şekilde ahlakî ve dinî değerler inşasında bulunmuşlardır.

Öğrenmede tasavvufî unsur dediğimizde karşımıza hem eğitici yani model hem tasavvufî ahlakî öğeler hem de sufilerin kullandıkları ve tavsiye ettikleri yol ve yöntemler kastedilmektedir. Bu unsurların sosyal bilişsel öğrenme kuramının ilke ve süreçleriyle ilişkisini ele almak erken çocukluk dönemindeki öğrenme sürecini değerler eğitimi açısından daha açıklayıcı ve verimli kılmaktadır. Öz itibarıyla yetiştirilmek istenen, ruha dokunarak değişime öncülük etmeye talip bireylerin bu dönem çocuklarının özelliklerine ve öğrenme kapasitelerine dikkat ederek amaca ulaşılacaktır.

Sonuç

Sosyal bilişsel öğrenme kuramı öğrenmeyi davranışçı ve bilişsel yaklaşımın katkılarıyla çeşitlendiren, modelleme ve gözlemleyerek öğrenmeyi temele alan, bireyin potansiyelini sürece dahil eden ve öğrenmenin motivasyonla devam edeceğini öne süren popüler bir öğrenme kuramı olarak ele alınmaktadır. Kendi içerisindeki ilkeleri ve süreçleriyle bireyin öğrenmelerini amaçlayan etkin bir öğrenme modelidir. İnsan davranışlarının anlamlandırılması, bilişsel süreçle öğrenmenin gerçekleşmesi, erken çocukluk dönemi öğrenmelerinin açıklanmasında kullandığı ilke ve yöntemler, ahlakî yargı gelişiminde ve değerler eğitiminde de etkisini göstermektedir.

Erken çocukluk dönemi öğrenmeleri bilişsel süreci kapsadığı ölçüde davranışsal ve duyuşsal unsurları da kapsamaktadır. Bu dönemde özellikle modeli taklit, gözlem, modelle özdeşim kurma, şemalar oluşturma öğrenmede temel alınacak unsurlardandır. Sosyal Öğrenme Kuramının dayandığı temel ilkelerden dolayı öğrenme, öz değerlendirme ve düzenleme kapasitesi, sembolleştirme erken çocukluk dönemi öğrenmelerinde etkin olarak kullanılan ve öğrenmeyi üst düzeye taşıyan belirleyicilerdir.

Ahlakî yargı gelişimine olumlu katkıları olan, değerler eğitiminde de etkin olduğunu gösteren Bandura'nın erken çocukluk döneminde yaptığı araştırmalara göre modellenen kişinin özellikleri ve davranışları değer kazanımı ve uygulamasında son derece etkindir. Modelin özellikleri, karakteri,

donanımı gözlemci tarafından davranışın ya da değer kazanımını etkilerken, olumlu özelliklere sahip bireylerin eğitim öğretimi gerçekleştirilmesi değerler eğitimi açısından hem teorik hem de pratik açıdan son derece önemli bir yere sahiptir. Bu özelliklere sahip örneklenen model, çocuklar ve gençler tarafından değerlerin içselleştirilmesi bu değerlerin yaşam boyu kalıcı olmasını sağlayacaktır.¹⁰⁰

Toplumsal bütünlük ve huzurun sürdürülebilmesi ancak toplumdaki değerlerin yeni nesillere aktarılması ile mümkündür. Çocuklarımıza ve gençlerimize günün toplumsal koşullarına uygun olarak değer eğitimi ile insanî değerler kazandırılmalıdır. Çocuğun doğuştan getirdiği iyi özellikleri ortaya çıkarmak, kişiliğin çeşitli yönleri ile gelişimini sağlamak, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak, bireyi iyi, ahlakî davranışlarla donatmak ve bunun devamını sağlamak değerler eğitiminin amaçlarındandır.¹⁰¹ Bu makalemizde de biz değerler eğitimin sözde değil özde olması için tasavvufî unsurlarla ele alınması, tasavvufî ahlakla bezenmiş bireyler tarafından eğitim verildiği takdirde hem yaşanan hem de yaşatılan bir değerler inşası oluşturma çabamızı göstermeye gayret ettik. Bu doğrultuda hem modelin özellikleri hem de tasavvufun hedeflediği güzel ahlak, öğrenmede temel amaç olarak sosyal bilişsel öğrenme kuramının ilkeleriyle örtüşerek bize etkin bir öğrenme modeli oluşturmaktadır.

Tasavvufî unsur olarak ele aldığımızda hem modelleme hem de ahlakî ve dinî değer kazanımı güncel öğrenme kuramıyla birleştirilerek verildiğinde etkin bir çerçeve oluşacak, erken çocukluk dönemi değerleri kazanımı temelden köklü bir güce sahip olabilecektir. Çünkü bu dönemin özelliklerinden gözlemleyerek öğrenme, davranış ve sözlerdeki tutarlılık, değerlerin hayat bulması gibi öğeler tasavvufun ele aldığı ve hedeflediği insan yetiştirme modeliyle de örtüşmektedir. Burada önemli olan pedagojik bilgiye sahip olarak çocuklara ulaşabilmektir.

Değerler eğitimi yoğun bir şekilde eğitim programlarında yer alırken, her türlü materyal, anlatım ve örneklerle desteklenirken hayata geçirme konusunda yetersiz kalmaktadır. Formel eğitimin yanı sıra örtük eğitimle ele alınması, duyu, davranış, kazanım konusunda bireylerde değerlerin kazanımı ve hayata dönüklüğü sağlanabilecektir. Bunun için eğitimi veren eğitimcilerin değerler eğitimi kapsamında sosyal öğrenme kuramından faydalanmak etkin rol modellikle çevre birey davranış etkileşimini gerçekleştirerek hayata aktarımı kolaylaştıracaktır.

Özetle; erken çocukluk döneminde model alınacak bireyin özellikleri, aktardıkları, birey-davranış-çevre etkileşimi, sembolleştirilen unsurlar, dolaylı öğrenme son derece önemlidir. Sosyal öğrenme kuramının temelini oluşturan

¹⁰⁰ Ulusoy- Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", 10.

¹⁰¹ Ulusoy- Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", 10.

bu unsurlar değerler eğitiminin verimli ve kazanımlı olması açısından da elzemdir. Hayata dönüklüğü ve değerlerin içselleştirilmesinin sağlanması açısından tasavvufi unsur olarak tasavvuf ahlakıyla ahlaklı bireyler tarafından değerler eğitiminin verilmesi uygun bir rol modellik ve yaşanılan değerler açısından okul öncesi çocuklarına doğru bir örneklik oluştururken, tasavvuf ahlakının ahlakî ve dinî değerler kapsamında aktarılması hem bireysel hem de toplumsal açıdan değerleri bilen, yaşayan, yaşatan en önemlisi de değerleri içselleştirebilmiş çocuklar yetiştirmek açısından son derece önemli olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya. "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihiçesi". *Milli Eğitim Dergisi* (1996), 132.
- Aktepe, Vedat, Tahiroğlu, Mustafa. "Değerler Eğitimi Yaklaşımları ve Etkinlik Örnekleri". *The Journal of Academic Social Science Studies* 42, (2019), 5-25.
- Aslan, "Eğitimde Bir Arayış: Değerler Eğitimi", *Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 19-31. (Antalya, 2013).
- Aydın, Mehmet Zeki, Gürler Akyol, Şebnem. *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012.
- Aydoğan, Yasemin vd. *Öğrenme ve Öğretme Teknikleri*. Ankara: Vize Yayıncılık, 2020.
- Bacanlı, Hasan. "Değer, Değer midir?". *Eğitime Bakış Dergisi*, 7/19, (2011), 20-31.
- Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- Bandura, Albert. "Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective". *Annual Review of Psychology* (2001), 1-26.
- Bandura, Albert. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall, 1986.
- Bandura, Albert. *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice Hall, 1977.
- Bayrakçı, Mustafa. "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması". *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (2007), 198-210.
- Berk, Laura E. *Child Development*. Boston: Pearson, 2006.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi, 2009.
- Çamdibi, Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Çamdibi, Mahmut. *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Dağ, Mehmet, Öymen, Hıfzırahman. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.
- Demirbaş, Murat, Yağbasan, Rahmi. "Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1, (2005), 161-180.
- Dönmezer, Sulhi. *Sosyoloji*. İstanbul: Beta Yayınları, 1990.
- Durakoğlu, Abdullah. "Gazalî'de Ahlakî Eğitim". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34/2 (2014), 212-231.
- Elians, Maurice J. vd. *Promoting Social and Educational Guidelines for Educators*. USA: ASCD,1997.

- Erdiller, Zeynep. "Erken Çocukluk Eğitiminde Temel Kuram ve Yaklaşımlar". *Erken Çocukluk Eğitimi*. ed. Halil İbrahim Diken. Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- Ergün, Mustafa. *Mevlana'nın Eğitim Görüşleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Gatherer, W. A. *Pioneering Moral Education; Victor Cook and His Foundation*. Edinburg, 2004.
- Gazzalî, Ebu Hamid b. Muhammed. *İhya-i Ulumiddin* çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, c.3, 2012.
- Gazzalî, Ebu Hamid b. Muhammed. *İlahi Saadet Mizanü'l Amel*. çev. Ömer Dönmez. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2012.
- Gazzalî, Ebu Hamid b. Muhammed. *Kimya-yı Saadet*, çev. Fikri Yavuz. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2006.
- Görmez, Mehmet. *Kalbin Erbaini*. Ankara: Otto, 2018.
- Gözütok, Şakir. *Suffî Pedagojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Gültekin, Mehmet. "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı". *Öğrenme, Öğretme, Kuram ve Yaklaşımları*. ed. Behçet Oral. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2000.
- Gürel, Ramazan. "Sosyal Pekıştirenlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)". *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (2014), 101-119.
- Güven, Gülçin, Azkeskin, Kadriye Efe. *Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- Habacı, İbrahim vd. "Beden Dilinin Eğitim Öğretim Üzerine Etkileri". *Turkish Studies* 8/9 (2013), 1639 – 1655.
- Haralambos, Michael. *Sociology: Themes and Perspective*. London: Bell & Hyman, 1987.
- Hökelekli, Hayati. "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi". *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 6/18 (2010), 7-27.
- Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Hücvîrî, Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfu'l Mahcub Hakikât Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Hız. *Ali Efendimizden Hikmetler ve Sırlar -Merisid'ül-Hikem ve Şemmet'ül-Esrar-*. çev. Abdülkerim Akççek. İstanbul: Kitsan Basın Yayın,1. Basım, 1987.
- Kalkan, Melek. *Sosyal Öğrenme Kuramı*. nşr. Yaşar Özbay, Serdar Özkan. Ankara: Pegem Akademi, 2008.
- Kara, Mustafa. "Kur'an'ın Değerler İnşası". *Değerler Bilançosu*. ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Tilmaç. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2015.
- Kaymakcan, Recep. "Değer Kavramı ve Gençlerin Dinî Değerleri". *Eğitime Bakış Eğitim, Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 6/18 (2010), 8-23.
- Kur'ân Yolu* (Erişim 22.04.2021), el-Ahzâb, 33/21.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risalesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

- Malone, Yvonne. "Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis". *International Journal of Reality Therapy* 22/1 (2002), 10-23.
- Mearns, Jack. "Social Learning Theory". *Encyclopedia of Human Relationships*. ed. Hary Reis. 3/1537-1540 (USA: SAGE Publications, 2009).
- Morgan, Harry, *Early Childhood Education: History, Theory and Practice*. United Kingdom: Rowman and Littlefield Education, 2011.
- Muhasibi, Haris. *er-Riaye li Hukukillah Kalb Hayati*. çev. Abdülhakim Yüce. İstanbul: Işık Yayınları, 2011.
- Oruç, Cemil. "Gazzalî'de Ahlakî Değerler Eğitimi", *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 155-171.
- Özdemir, Osman vd. "Kişilik Gelişimi", *Psikiyatri'de Güncel Yaklaşımlar* 4/4 (2012), 566-589.
- Peker, Hüseyin. *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları: Ailede, Okulda, Camide*. Samsun: Eser Matbaası, 1991.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin. *Fîhi Mâ Fih*. haz. Ahmet Avni Konuk. çev. Selçuk Eraydın. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Rumî, Mevlâna Celaleddin, *Mesnevî Şerhi*. çev. Tahirü'l Mevlevî. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017.
- Swartz, Shalom H. "Are the Universal Aspects in The Structure and Content of Human Value?", *Journal of Social Issue* L/4 (1994), 19-45.
- Selçuk, Ziya. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2015.
- Sühreverdi, Şihabeddin. *Avarifu'l Mearif Gerçek Tasavvuf*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkant Yayınları, 2004.
- Tahâvî. *Şerhu Müşkili'l âsâr*, XI/255.
- Tezcan, Mahmut. *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Vize yayıncılık, 2011.
- Ulusoy, Kadir. Arslan Ali. "Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi", *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Ulusoy, Kadir, Dilmaç Bülent. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Ural, Ozana, Ramazan Oya. "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü", *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. ed. Servet Özdemir vd. Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2007.
- Usta, Mustafa. *Divan-ı Kebir'de Mevlâna'nın Eğitim Görüşü*. İstanbul: MÜİFV, 1995.
- Yıldız, Zafer. "Sosyal Bilişme Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33/33 (2014), 147-161.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiye Tarikatı*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1986.
- Yılmaz, Muhammed. *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri*. İstanbul: Dem, 2018.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ, 2019.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
